

Ûn motor special per imprendder rumantsch

Vinzenz Unterweger ha gnü a sia duonna sco magistra

DA MARIO PULT / LR

Cun set ons ha Vinzenz Unterweger gnü seis prüm contact culla lingua rumantscha. Ed uossa es quista dvantada sia lingua da minchadi da maniera ch'el pensa e sömgia perfin in rumantsch.

„Da prümavaira dal 1967 suna gnü cun meis bap e meis frars a perchürrar il muvel sût da Ftan in Val Urschai. Eu n'ha badà svelto chi gniva discurrü alch patois ch'eu nun inclegiaiva nüglia“, s'alorda Vinzenz Unterweger. Quella jada, cun seis 8 ons, nu vaiva'l neir amo gnü ingün talian in scoula a Latsch i'l Vnuost, ingio ch'el es nat e creschü sü. Cur cha quell'instrucziun ha cumanzà in quarta classa ha'l lura badà chi daiva plets chi sumagliaivan al rumantsch. „Ma no uffants nu vaivan ingüna vöglija d'imprender talian. Ed a chasa gniva eir dit cha quai nu fetscha dabsögn“, declera Unterweger.

Tscherts plets sun difficils da pronunzchar

Vairamaing esa da star stut cha Vinzenz Unterweger ha listess gnü buonder dal rumantsch. El s'alorda bain cha'ls paur vegls discurrivan cun seis bap adüna be tudais-ch: „Ma ils paur giuvens, quels han cumanzà a discuorrer cun no rumantsch ed uschea n'haja inclet plan a plan da che chi's trattaiva però sainza savair discuorrer.“ E lura rivaivan adüna darcheu eir giuvnas simpaticas illa val laterala da la Val Tasna. I d'eiran quai figlias da paur paschiunadas chi gnivan a dumandar davo il muvel. Ed üna da quistas, Evi Domenig, ha lura tschüf üna simpatia plü profuonda pel Tiroler, da maniera ch'els sun dvantats culs ons ün pêr. Vinzenz ha impris ils simpels plets chi gnivan dovrats minchadi sco „ir amunt, ir aval, co vaja“. E plan planet s'ha'l acquistà il s-chazi da plets in rumantsch. El ha pudü far quint cun l'incletta e la pazienza da sia futura duonna chi nu til ha mâ ris oura, ma chi til ha adüna incuraschè e corret da maniera fina. A Vinzenz Unterweger para ch'el discuorra bain rumantsch, quai cha'l schurnalist po be confermar, schi's pensa ch'el nun ha mâ frequentà ün cuors: „Forsa füssa listess stat bun da far ün, pustüt pervi da la pronunzcha. Tscherts plets sun simplamaing difficils sco per exaimel uossa o chamuotsch.“ Tuot in tuot til para cha da savair talian til haja güdà per imprendder rumantsch.

„Evi es statta il motor“

Cun sia duonna es stat Vinzenz Unterweger eir ün on ad alp, üna paschiun chi tils collija ferm. „Per mai es quai la libertà in perfecziun, la plü bella vita chi's po be avair“, disch el. Cur chi han fundà famiglia esa stat cler per el cha a chasa vegna discurrü be rumantsch. Ils duos uffants, Nadia ed Urs, nu sun dimena creschüts sü in ün ambiaint biling. „Eu pens cha'l dialect tirolais es üna lingua massa estra chi's doda d'inrar in Engiadina. Perquai vaina discurrü rumantsch e meis uffants nu m'han ris oura sch'eu n'ha dit alch fos. Mo üna o tschella risada haja bain dat“, quinta Vinzenz Unterweger. Da quel temp daiva pacs Tirolais a Ftan. Uschè mancaiva l'ambiaint tudais-ch e'l bsögn da s'integrar d'eira evidaint: „Hozindi vivan daplü Tirolais pro no e tanter da no discurrina natüralmaing nos dialect. Forsa s'haja lura l'impreschiun chi nu saja necessari d'imprender rumantsch.“ Ma a quels chi vegnan nanpro cussaglia Vinzenz Unterweger da provar da discuorrer bod o bain svelto: „Ideal esa da chattar

ün motor sco ch'eu n'ha gnü cun Evi. Ella es statta propcha üna buna magistra ed es quai amo adüna, eir sch'ella nun ha imprais quel manster.“ L'ambiaint pauril ha forsa eir contribui cun quai cha tuot ils paur han discurrü cun Unterweger rumantsch e til han surdat perfin la carica da schef champester.

Rapport rumantsch e radio rumantsch

Daspö bod 25 ons lavura Vinzenz Unterweger pel cumün da Ftan. El es fich fidà e surpiglia las plü differentas lavuors. La gronda part dal temp è'l da chattar süllas vias e sendas ingio ch'el pissera cha tant automobilists, schofförs da maschinas agriculas e pedunzs possan trafichar e chaminar sainza problems. D'inviern sgombra'l tuot las vias cumünalas cun seis nouv tractorun, vi dal qual el po tachar il schlavazzun. Il rapport da la lavur da minchadi ha'l lönch notà in tudais-ch e sia duonna ha scrit in rumantsch cun quai cha'l formular d'eira rumantsch. Daspö alch ons scriva Vinzenz Unterweger il rapport sves e quai in rumantsch: „Eu n'ha guardà co cha Evi ha scrit. Eu farà bainschi divers sbagls cun quai ch'eu scriv ils peds sco ch'eu pronunzch mo quai nu sarà mal.“ Cha seis schef nun haja infin uossa amo mâ reclomà e sco chi para haja'l savü leger la scrittüra fonetica, agiundscha Unterweger surriond. Dal rest legia'l eir rumantsch in gazetta ma il sursilvan ha'l fadia dad incleger, cha quai haja'l constatà cun leger la gazetta da chatschaders. El es inchantà dal radio rumantsch: „La musica da las tschinch a las ses es ideala per la lavur in stalla. E davo, aint il tractor, taidla eir adüna be radio rumantsch.“ Interessant es implü il fat cha daspö ch'el va a chatscha cun seis figl nu pensa'l plü tudais-ch dimpersè rumantsch. Ed el as dumonda in sia tipica maniera umuristica: „Chi sa, forsa sömgia uossa perfin in rumantsch?“